

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
Одељење за политиколошке студије

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука Универзитета у Београду од 26.05.2016. године, именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације Миливоја Пајовића, магистра политичких наука, под насловом „Примена методе анализе садржаја докумената у истраживањима у политичким наукама“ у следећем саставу:

- 1) др Иван Радосављевић, редовни професор, ужа научна област Методологија политичких наука, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука.
- 2) др Неђо Даниловић, редовни професор, ужа научна област Методи НИР-а, Универзитет „Дон Незбит“, Факултет за право, јавну управу и безбедност.
- 3) др Вера Арежина, доцент, ужа научна област Методологија политичких наука, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука.

Комисија је прегледала и оценила наведени докторски рад и на основу мишљења свих њених чланова, Наставно-научном већу Факултета политичких наука Универзитета у Београду подноси следећи:

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидат Миливоје (Градимиr) Пајовић рођен је 01.12.1968. године у Каони, Лучани, Србија. Основну школу је завршио у Краљеву, Средњу техничку школу у Краљеву, Вишу војну школу у Задру 1990, а Факултет цивилне одбране у Београду 2004. године.

Последипломске специјалистичке студије Кандидат је завршио на Факултету политичких наука у Београду 2005. године, а последипломске магистарске студије на Факултету политичких наука у Београду током 2009. године, када је одбранио магистарску тезу под насловом „Национални интереси Републике Србије у стратегији националне безбедности“ и стекао звање магистра политичких наука.

На истом Факултету, кандидат је 2013. године пријавио тему за израду докторске дисертације под насловом „Примена методе анализе садржаја докумената у истраживањима у политичким наукама“. На састанку Политиколошког одељења Факултета политичких наука у Београду разматран је предлог теме за израду докторске дисертације. Након сагледавања, предлог о оцени подобности теме и кандидата упућен је Наставно-научном већу на усвајање. Наставно-научно веће на седници од 25. 04. 2013. године именовало је Комисију за

оцену услова и прихватање теме у напред наведеном саставу. Комисија је у законском року сачинила Извештај о оцени подобности теме и кандидата за израду докторске дисертације који је усвојило Наставно-научно веће Факултета политичких наука, 25.04.2013. године.

Кандидат мр Миливоје Пајовић је члан Међународног удружења методолога друштвених наука и Удружења књижевника Србије. Говори, чита и пише на енглеском језику и служи се литературим на том језику. Запослен у Министарству одбране Републике Србије. У професионалној каријери обављао је разне командне и управне послове у Министарству одбране, односно Војсци Србије, као и дужност начелника Управе за односе са јавношћу Министарства одбране. Завршио све нивое школовања и усавршавања у Министарству одбране и Војсци Србије, закључно са генералштабним усавршавањем на Школи националне одбране. Поред тога, завршио је више међународних облика усавршавања у области безбедности: „The Program for Security, Stability, Transition and Reconstruction“ у George Marshall European Center for Security Studies, Garmisch Partenkirchen, Немачка (2009); NATO School, Oberammergau, Немачка (2006); National Defense School, Аустрија (2007); Cranfield University, Велика Британија (2010) и United Nations National Planners Course (2016).

Кандидат је аутор више научних и стручних радова из области политичких наука и наука безбедности:

- **Пајовић М.** „Примена методе анализе садржаја докумената у проучавању архивске грађе“, Војно дело, 3/2012, МЦ ОДБРАНА, Београд, 2012, УДК: 930.25:025.4:001,814:930.25 **(М51)**;

- **Пајовић М.** „Односи са јавношћу у функцији система безбедности као битног чиниоца политичког система“, (са С. Благојевић и М. Зоговић) Војно дело, 5/2015, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2015. – DOI: 10.5937/vojdela1505133В **(М51)**;

- **Пајовић М.** „Стратегијско промишљање и тактичко понашање – узроци и последице“, Зборник радова са научног скупа „СОРЛОГ 2015“, Универзитет одбране, МЦ „Одбрана“, Београд, 2015. **(М63)**;

- **Пајовић М.** „Владари српских земаља“, монографија, допуњено и проширено издање, МЦ ОДБРАНА, Београд, 2014. **(М43)**;

- **Пајовић М.** „Војна неутралност Републике Србије у савременој европској безбедносној архитектури“, стручни рад, Војна академија, Школа националне одбране, 2010;

- **Пајовић М.** „Национални интереси Републике Србије у стратегији националне безбедности“, магистарски рад, ФПН Београд, 2009;

- **Пајовић М.** „Владари српских земаља“, монографија, Граматик, Београд, I издање 2000, II издање 2004. **(М43)**;

- **Пајовић М.** „Доктор Куниберт и пуковник Хоџес“, (историјска расправа), Записи, Годишњак историјског архива Пожаревац, Година II, број 2. – УДК: 94:327(497.11:410)“18“;

- **Пајовић М.** „Војни архив – стварно и могуће“, Записи, Годишњак историјског архива Пожаревац, Година I, број 1, УДК: 930.253:355(497.11) “1847/1945“.

Мр Миливоје Пајовића је предао завршену докторску дисертацију под називом „Примена методе анализе садржаја докумената у истраживањима у политичким наукама“, дана 10. марта 2016. године. Докторска дисертација је обима 286 страна, 802 параграфа, 73.824 речи, 449.103 карактера и заснива се на 119 библиографских јединица монографске, научне и стручне грађе домаћих и иностраних аутора који се односе на предмет истраживања.

Докторска дисертација је прошла проверу у програму Ephorus, а коначан резултат претраге је показао 0% плагираних речи. Стога Комисија за оцену констатује да је докторска дисертација мр Миливоја Пајовића под називом „Примена методе анализе садржаја докумената у истраживањима у политичким наукама“ самостално и оригинално научно дело кандидата и да испуњава све услове за јавну одбрану пред компетентном Комисијом из области Методологије политичких наука, према устаљеној академској процедури.

2. Проблем, предмет и циљеви дисертације

2.1. Проблем истраживања у докторској дисертацији

Тема коју је кандидат мр Миливоје Пајовић обрађивао у својој докторској дисертацији је оригинална и веома сложена. На територији Србије, ех Југославије и у свету, према увиду Комисије у доступну литературу укључујући и библиографије, ова тема је мало дотицана и научно обрађивана. Последица овакве ситуације у научној литератури је да се кандидат морао ослонити претежно на сопствена истраживања ове проблематике и искуства у сопственом научном раду.

Одабрана тема је наглашено методолошко-политиколошка јер научно разматра једну од оперативних метода за прикупљање података и то примену методе анализе садржаја у политиколошким истраживањима. С обзиром на стање методолошке литературе у области разматрања оперативних метода за прикупљање података у друштвеним и политичким наукама и међусобне односе између ових и других научних метода, као и на неопходност и раширености употребе методе анализе садржаја докумената у истраживањима друштвених појава, примена ове методе у политиколошким истраживањима остаје трајан и практичан проблем који се у конкретним научним истраживањима мора решавати сагласно захтевима врсте, типа и својстава истраживања и предмета истраживања.

Метода анализе садржаја докумената представља свеобухватну и веома примењиву научну методу. Њеном евентуалном применом у свим фазама научног истраживања у политичким наукама, обезбеђује се како концептуализација и израда нацрта научне замисли истраживања, тако и реализација истраживања,

стицање научног сазнања и израда извештаја о истраживању и извештаја о резултатима истраживања.

Главни проблем истраживања садржан је управо у чињеници да се ова оперативна метода недовољно користи у истраживањима у политичким наукама, при чему се у свакодневной пракси веома често помиње употреба ове методе, неретко у погрешном контексту.

Први проблем истраживања у овој докторској дисертацији управо гласи: Да ли се метода анализе садржаја докумената не користи у свим фазама процеса научног истраживања, пре свега из разлога недовољног познавања њених капацитета – како логичких правила и категоријално-појмовног система, тако и непознавања оперативно-техничких могућности техника и инструмената ове методе?

Други проблем у истраживању јесте постојање различитих мишљења око самог термина ове методе и поистовећивање методе анализе садржаја докумената са анализом као аналитичком основном методом научног сазнања, којом се врши растављање неке целине на њене саставне делове.

Трећи и главни проблем истраживања у овој докторској дисертацији јесте примена методе анализе садржаја докумената, јер се она не употребљава у своме пуном капацитету. Недостатак делом лежи и у непознавању унутрашње структуре ове методе, њених особина и свеобухватних потенцијала, а делом и у томе што се овој методи, опет из не(пре)познавања не приписују остварени доприноси који припадају методи анализе садржаја докумената.

У научном одговору на ове проблеме, кандидат је пошао од кључног хипотетичког става да се ради о оперативној методи која има вишеструку улогу: у процесу дефинисања теме, проблема и предмета истраживања, и у пројектовању истраживања, у самој реализацији научно-истраживачког поступка, као и у закључивању и у практичној примени и изради извештаја након остварених резултата истраживања.

2.2. Предмет истраживања у докторској дисертацији

У политичким наукама које проучавају теорију и праксу политике, тј политику као битну целину друштвене стварности, расправљање о научном методу као предмету методологије политичких наука кореспондира са начином проучавања метода у друштвеним наукама уопште. Ипак, битна специфичност политичких наука огледа се у специфичности њеног предмета у односу на остале предмете других наука друштвене оријентације. Самим тим и научне методе употребљене у истраживањима у политичким наукама имају своје специфичне технике, поступке и инструменте и то првенствено у фази прикупљања података, а затим и при обради, интерпретацији и нарочито закључивању.

Управо, искуство истраживача у области политичких наука, пре свега искуство одабира адекватне методе и њене потпуне примене, обезбедиће да закључивање одговара очекиваним циљевима. Као резултат тога процеса приказаће се сва бића политике, транспарентна и латентна, при чему епистемолошки део метода, подржан оперативно-техничким делом треба да објасни специфичност политичких појава у односу на друге друштвене појаве.

Отуда главни предмет истраживања у овој докторској дисертацији јесте сагледавање могућности примене методе анализе садржаја докумената у истраживању у политичким наукама, у свим фазама процеса научног истраживања и опис и објашњење разлога неадекватне примене капацитета ове методе.

У обради предмета истраживања, поред сагледавања могућности примене методе анализе садржаја докумената у политичким наукама у свим фазама процеса научног истраживања, суштински се научно објашњава и аргументовано доказује да је метода анализе садржаја докумената самостална емпиријско-теоријска (оперативна) метода са сопственим логичким правилима, разрађеним епистемолошким елементима и са развијеним оперативно-техничким делом, односно да не спада у помоћне методе или технике, као што је повремено могуће запазити да се помиње и у делу научне јавности.

Да би овако дефинисани предмет истраживања на целовит начин био истражен, кандидат га је с правом рашчланио на његове структуралне чиниоце.

Први структурални чинилац предмета истраживања обухвата појам, класификацију и битне одредбе улоге методе анализе садржаја докумената.

Други структурални чинилац предмета истраживања обухвата дескрипцију општег појма научних истраживања и њихову класификацију према научним критеријумима на: емпиријска, теоријска и комбинована истраживања; научна и друга истраживања; трансферзална и лонгитудинална истраживања; фундаментална, примењена, развојна и акциона истраживања.

Трећи структурални чинилац предмета истраживања обухвата дескрипцију, откриће и научно објашњење главних, фундаменталних чинилаца научне улоге методе анализе садржаја у појединим фазама и етапама истраживања.

Четврти структурални чинилац предмета истраживања односи се на научно објашњење и прогнозу нове улогу методе анализе садржаја докумената у праћењу научних и друштвених ефеката истраживања.

Временски, предмет истраживања обухвата период од педесетих година двадесетог века до данашњих дана, са нужним освртом на раније примере примене ове методе у историјским периодима када она и није била конституисана као научна метода за прикупљање података.

Просторно, предмет истраживања обухвата глобалне, регионалне и локалне просторе у којима се изучавала и примењивала метода анализе садржаја

докумената у научним истраживањима, са тежиштем на оним просторима у којима се ова научна метода највише користила.

Дисциплинарно, предмет истраживања припада пољу друштвено-хуманистичких наука, научној области политичких наука, ужој научној области теорије, историје и методологије политичких наука и тежишно научној дисциплини методологије политичких наука.

2.3. Циљеви докторске дисертације

Научни циљеви истраживања у докторској дисертацији означени су као научно објашњење и научна прогноза, који у себи обухватају све претходне нивое научних циљева, пре свега дескрипцију, класификацију и типологизацију, као и научно откриће могућности примене методе анализе садржаја докумената у свим фазама процеса научног истраживања у политичким наукама, почев од дефинисања теме, проблема и предмета истраживања, примене методе анализе садржаја докумената у пројектовању истраживања, те у процесу реализације научног-истраживања, закључивању на основу добијених резултата истраживања и практичној изради извештаја о истраживању и резултатима истраживања, па све до мерења ефеката резултата ове методе у друштвеној и политичкој пракси.

Научно објашњење, као сложен ниво научног сазнања даје одговоре на питања зашто се неки процеси и појаве одвијају на начин на који су идентификовани. Кандидат сматра да ће то омогућити интензивнију примену методе анализе садржаја докумената у свим фазама процеса научног истраживања, и то не само у истраживањима у политичким наукама већ интердисциплинарно. Осим тога, научна прогноза почива на конкретним научним законима, али и на научном објашњењу узрочно-последичних релација и условљености које се тичу недовољне примене методе анализе садржаја докумената, са малом вероватноћом да се препознају релације и реалитети који могу имати и одржати идентитет законитости.

Друштвени циљ истраживања односи се на усмеравање пажње стручне, научне и опште јавности на могућност практичног унапређења техника, инструмената, поступака и радњи методе анализе садржаја докумената приликом планирања и пројектовања научног истраживања. Посебан друштвени циљ ове дисертације огледа се у примени методе анализе садржаја докумената у истраживању у политичким наукама у свим фазама процеса научног истраживања. При том, успостављени однос научног и теоријског доприноса треба да заинтересује, пре свега, научну стручну јавност за конкретну примену капацитета ове методе у свакодневной делатној пракси. Ово се односи на бројне политичке институције, установе и организације које се баве аналитичким радом, као и на научне институте научно-образовне установе које у свом раду

свакодневно примењују методу анализе садржаја докумената, а да тога нису ни свесне.

Овако постављени, циљеви у докторској дисертацији имају непосредну оперативно-истраживачку функцију и на директан начин упућују на садржај хипотеза. Исказ циљева кореспондира и са природом индикатора, а капацитети предложених научних метода биће у потпуности у функцији остварења постављених циљева. Такође, предложени ниво научног сазнања усаглашен је са претпостављеном вредношћу чињеница које ће се као нови допринос прикључити постојећем сазнању о примени методе анализе садржаја у политиколошким истраживањима.

Практична природа циљева (научних и друштвених), огледа се у појави новог сазнања које може, на непосредан начин, да у оперативном смислу побољша поузданост резултата до којих се методом анализе садржаја докумената долази. Уз то се очекује да анализа садржаја као релативно популарна метода, управо поузданошћу која се може проверавати, заслужи учесталије коришћење, и то у свим фазама процеса научног истраживања, а не само код прикупљања података.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Хипотетички оквир истраживања у овој докторској дисертацији чиниле су једна општа (генерална) и шест посебних и њима припадајућих појединачних хипотеза истраживања.

3.1. Општа (генерална) хипотеза истраживања

Општа (генерална) хипотеза истраживања гласила је: „Метода анализе садржаја докумената као оперативна метода прикупљања и обраде података и као појединачна (емпиријска) научна метода, успешно се може применити у свим фазама и етапама процеса научног истраживања од дефинисања проблема и предмета истраживања до израде извештаја о истраживању и резултатима истраживања, али се у пракси примењује ограничено, у појединим фазама или само декларативно“.

3.2. Посебне хипотезе истраживања

1) „Примена методе анализе садржаја докумената и њених техника (квалитативне и квантитативне) доприноси објективном опису, систематизацији и верификацији актуелног оквирног сазнања о предмету истраживања.“

Прва појединачна хипотеза гласила је: „Примена методе анализе садржаја докумената и њених техника (квалитативне и квантитативне) доприноси објективном опису актуелног, оквирног сазнања о предмету истраживања.“

Индикатори: аналитички текстови, осврти, коментари у штампаним и електронским медијима, чланци и коментари стручне јавности у литератури и стручној и научној периодици.

Друга појединачна хипотеза гласила је: „Примена методе анализе садржаја докумената и њених техника (квалитативне и квантитативне) доприноси систематизацији актуелног, оквирног сазнања о предмету истраживања.“

Индикатори: Стручни чланци о структури и могућностима примене методе, статистика примене методе у стручној и научној пракси, логичка и епистемолошка структура методе, практична запажања о искуствима примене методе.

Трећа појединачна хипотеза гласила је: „Примена методе анализе садржаја докумената и њених техника (квалитативне и квантитативне) доприноси верификацији актуелног, оквирног сазнања о предмету истраживања.“

Индикатори: запажања и анализе о могућностима примене методе, демонстрирана пракса примене методе, научни и стручни радови у којима се метода спомиње.

2) „У свим врстама научних истраживања, применом методе анализе садржаја докумената испуњавају се услови који се односе на предмет сазнања (садржајна страна науке), на начин сазнања (методолошка страна науке) и на истинитост сазнања (суштинска страна науке).“

Индикатори: карактеристике логичког, епистемолошког и оперативнотехничког дела методе, реализовани пројекти истраживања, научна и стручна разматрања о резултатима научног истраживања.

3) „Метода анализе садржаја докумената има мању или већу улогу у свим фазама и етапама истраживања.

Прва појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената има пресудну улогу у одређивању теме, проблема и предмета истраживања.“

Индикатори: изјаве у научним радовима, анализе резултата научних саопштења, закључци у научним чланцима и публикацијама.

Друга појединачна хипотеза гласила је: „Улога методе анализе садржаја докумената поступно је условљена свим конститутивним елементима пројекта истраживања.“

Индикатори: Стручни чланци о структури и могућностима примене методе, статистика примене методе у стручној и научној пракси, логичка и епистемолошка структура методе, практична запажања о искуствима примене методе.

Трећа појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената има значајну улогу у реализацији истраживања.“

Индикатори: аналитички текстови, осврти, коментари у штампаним и електронским медијима, чланци и коментари стручне јавности у литератури и стручној и научној периодици.

Четврта појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената има важну улогу у закључивању на основу података у истраживању.“

Индикатори: карактеристике логичког, епистемолошког и оперативно-техничког дела методе, реализовани пројекти истраживања, научна и стручна разматрања о резултатима научног истраживања.

Пета појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената има одређену улогу у практичној примени резултата истраживања.“

Индикатори: Стручни чланци о структури и могућностима примене методе, статистика примене методе у стручној и научној пракси, логичка и епистемолошка структура методе, практична запажања о искуствима примене методе.

Шеста појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената недовољно се користи при изради извештаја о истраживању и извештаја о резултатима истраживања.“

Индикатори: аналитички текстови, осврти, коментари у штампаним и електронским медијима, чланци и коментари стручне јавности у литератури и стручној и научној периодици.

4) „Метода анализе садржаја докумената има важну улогу у праћењу научних и друштвених ефеката истраживања.“

Прва појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената има важну улогу у праћењу ефеката у одређеним гранама науке.“

Индикатори: Евиденција примене методе анализе садржаја докумената забележена у научним и стручним саопштењима, чланцима и расправама.

Друга појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената има значајну улогу у праћењу постигнутих ефеката у друштвеној пракси.“

Индикатори: запажања и анализе о могућностима примене методе, демонстрирана пракса примене методе, научни и стручни радови у којима се метода спомиње.

Трећа појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената има истакнуту улогу у праћењу ефеката јавног мњења.“

Индикатори: Искази у научној периодици, коментари стручне јавности, евиденција примене методе, запажања о практичној примени методе.

Четврта појединачна хипотеза гласила је: „Метода анализе садржаја докумената има одређену улогу у праћењу ефеката у другим сферама живота.“

Индикатори: Стручни чланци о структури и могућностима примене методе, статистика примене методе у стручној и научној пракси, логичка и епистемолошка структура методе, практична запажања о искуствима примене методе.

4. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације

Докторска дисертација кандидата мр Миливоја Пајовића под насловом „Примена методе анализе садржаја докумената у истраживањима у политичким наукама”, садржи насловну страну, кратак резиме рада на српском и енглеском језику, садржај, увод, четири поглавља, закључна разматрања, списак коришћене литературе, кратку биографију аутора, изјаву о ауторству, изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјаву о коришћењу.

У уводном делу докторске дисертације, поред општих уводних назнака, разрађен је потпунији методолошки оквир истраживања са тежиштем на формулацији проблема истраживања; одређењу предмета истраживања; утврђивању циљева (научних и друштвених) истраживања; постављању система (опште, посебних и појединачних) хипотеза и индикатора од којих се полази у истраживању; дефинисању начина истраживања и научне и друштвене оправданости израде докторске дисертације.

У садржајном погледу дисертација је подељена у четири поглавља, и то: 1) Појам, класификација и битне одредбе улоге методе анализе садржаја докумената, 2) Општи појам научних истраживања и њихова класификација, 3) Улога методе анализе садржаја докумената по појединим фазама и етапама истраживања и 4) Улога методе анализе садржаја докумената у праћењу научних и друштвених ефеката истраживања”, која су подељена на више тематских целина.

У првом поглављу, у његовом уводном делу, дат је преглед и опис општег појма, класификације и улоге научног метода у истраживању. Опис структуре, места, улоге и могућности научног метода имао је за циљ да се ширим увођењем у проблематику дефинисања научних метода и њихове класификације истакне место и улога и методе анализе садржаја докумената као оперативне методе за прикупљање података која има и друге, неистражене и непримењене капацитете и то за примену у свим фазама процеса научног истраживања.

У централном делу овог поглавља детаљно су истакнуте основне битне одредбе и класификација методе анализе садржаја докумената, при чему је евидентан критички осврт аутора на досадашње покушаје коначног дефинисања ове методе, али и опредељења око довршености њених конституенаса, пре свега епистемолошке и теоријске основе методе.

У завршном делу овог поглавља истакнуто је да у политиколошким истраживањима метода анализе садржаја докумената има велику улогу код истраживања временски и просторно удаљених реалитета. Применом методе

анализе садржаја докумената у политичким наукама могу се проучавати активност политичких партија, програми политичких организација, идеје и пракса на основу тих идеја, избори и политичка пропаганда, поруке и акције, политичке дебате и конфликти и сл. У овом делу дисертације описана је и значајна улога ове методе у систему безбедности, од истраживања и праћења одређених појава за планирање и израду стратегија и доктрина, па до аналитичког рада који је имплементиран у свим сегментима и активностима система безбедности. Осим тога, констатовано је и да се метод анализе садржаја докумената примењује у правним наукама, посебно у делу који се бави историјским развојем и еволуцијом правних норми, у медијским и у педагошким и психолошким истраживањима.

У другом поглављу описан је општи појам научних истраживања и њихова класификација, почев од емпиријских, теоријских и комбинованих до научних и других истраживања. Проучавањем и описом битних карактеристика наведених истраживања усмерена је пажња на специфичности процеса истраживања код појединих врста истраживања са аспекта могуће примене методе анализе садржаја докумената у свим фазама процеса научних и других истраживања.

Метода анализе садржаја докумената представља адекватну појединачну (оперативну) методу коју је могуће примењивати у свим фазама процеса научних истраживања. Поред примене у фазама истраживачког процеса, нарочито је важна примена методе анализе садржаја докумената приликом дефинисања проблема и одређења предмета истраживања. Због своје специфичности која подразумева и квантитативно и квалитативно праћење и анализирање комуникације, због аналитичког и логичког капацитета и поузданих инструмената у оперативном делу, погодна је и за идентификацију тенденција као битних чинилаца предмета истраживања који одређују прогностички карактер истраживачког поступка.

Истакнуо је да су фундаментална истраживања основна, јер дају основу сазнања о неким појавама и дефинишу основне законитости које се касније могу развијати кроз даља истраживања истог типа или кроз примењена. Аутор сматра да се фундаментална истраживања примењују у високошколским образовним установама где се осим истраживања и рада на научним пројектима врши и едукација научника управо по садржајима из основних истраживања.

У овом делу дисертације кандидат проучава примењена истраживања која се врше ради утврђивања могућности коришћења резултата неког фундаменталног истраживања, или ради проналажења нове методе или новог начина постизања неког унапред одређеног циља. Ово истраживање полази од постојећих знања и продубљује их у циљу решавања одређених проблема.

Према кандидату, развојна истраживања развијају практична решења и достигнућа примењених истраживања. Кандидат с правом наводи као пример развојних истраживања разне техничко-технолошке иновације које су настале као покушај ефикаснијег решавања неког проблема, и сматра да се овом врстом

истраживања баве институције као што су научно-истраживачки и истраживачко-развојни институти.

У трећем поглављу на конкретан начин су описане могућности примене методе анализе садржаја докумената у свим фазама процеса научног истраживања. Применом методе анализе садржаја у фазу формулисања теме постиже се анализа основних значења појединих појмова и разоткрива значење, место и улога нове теме у контексту истих и сличних истраживања у истој или сродним областима. Поред тога, метода анализе садржаја докумената користи се ради прикупљања релевантне литературе, а посебно информација о постојећем научном и другим знањима о проблему истраживања.

У овом делу дисертације кандидат проучава квантитативне и квалитативне облике методе анализе садржаја докумената и њихове примене, наводећи да се помоћу квантитативне технике анализе садржаја докумената откривају подаци о учесталости и распрострањању неке појаве или процеса, док се на основу квалитативне, откривају латентни садржаји, тенденције и трендови кретања друштвене појаве.

Такође, у овом делу дисертације кандидат је указао и на одређене проблеме примене методе анализе садржаја докумената приликом избора теме истраживања, који се односе на објективне и субјективне околности, односно, на субјективност истраживача и питање његове компетентности да изведе истраживање.

Проучавајући улогу методе анализе садржаја докумената у одређењу предмета истраживања, показано је да ова метода треба да помогне истраживачу да из укупно расположивих извора података постави теоријско и оперативно одређење предмета истраживања.

У значајном обиму анализирана је и улога ове методе у изради пројекта истраживања, и то код израде нацрта научне замисли, планова истраживања и инструментарија са планом обраде података. Кандидат у овом делу дисертације аргументовано указује да метода анализе садржаја докумената омогућава истраживачу да одабере адекватне податке из постојеће литературе и оствареног научног сазнања, из комуникација које поводом истоврсних истраживања постоје, али и из претпоставки о будућим сазнањима и угради их у сегменте пројекта истраживања. Према мишљењу кандидата, идентификација садржаја, значења и својстава претходи класификацији података. Идентификација битног садржаја може се изводити према неком унапред одређеном круцијалном својству, јер је битно знати да исти податак, али са разичитим битним својствима може истовремено да буде препознат у различитим појавама. Отуда, кандидат с правом објашњава да је прикупљање и груписање адекватних података уједно и провера припремљености свих релевантних услова за израду пројекта истраживања.

У овом делу дисертације, кандидат на научно прихватљив начин разматра улогу методе анализе садржаја докумената у различитим етапама пројектовања

истраживања. Концептуализација представља прву етапу у пројектовању истраживања, што је је објашњено у претходном делу дисертације. Друга етапа односи се на израду нацрта научне замисли у којој први корак представља формулација проблема и одређење предмета истраживања. Кандидат с правом сматра да је код примене ове методе у реализацији истраживања неопходно одредити у којој мери ће се предмет истраживања обухватити квантитативном, а у којој квалитативном анализом. При томе, кандидат на коректан начин објашњава да се нека квантитативна својства региструју и да се утврђује њихова учесталост у смислу интензитета, количине, трајања и других мерљивих категорија и уз помоћ инструмената квантитативно обрађују, док се друга својства која се односе на неке особине региструју и анализирају кроз квалитативне параметре који се упоређују са истородним параметрима евидентираним у посматраној појави. Према оцени кандидата, закључивање о предмету истраживања се врши континуирано и контролисано са неопходним параметрима квалитета и учесталости извесних својстава појаве на основу чијег присуства и функције се изводе закључци.

Приликом закључивања, поред очигледног садржаја истраживачу је важан и латентни садржај који о предметној појави даје додатна, или пак суштинска објашњења. Он сматра да се неке од особина исказа као што су интензитет или тенденције у саопштењима сазнају најпре помоћу инструмената методе анализе садржаја докумената. У овом дисертације, кандидат проучава примену квалитативног односно квантитативног облика методе анализе садржаја докумената. Квалитативна варијанта методе анализе садржаја докумената код закључивања пружа аргументе за прецизније и одважније закључивање по ономе шта је речено у исказу закључка о резултатима истраживања. Према мишљењу кандидата, код закључивања на основу података квалитативна техника ове методе даје одговоре на питања која су у вези са специфичностима друштвеног окружења у којем се посматрана појава налази, али и о околностима у којима се истраживање изводи.

Резултати истраживања се практично примењују почев од тренутка када се презентују и уруче наручиоцу истраживања. Он појашњава да се ефекти практичне примене резултата истраживања могу регистровати применом методе анализе садржаја докумената и тако идентификовати квантитет, квалитет и тенденција. Према кандидату, уколико се резултати непосредно не предају наручиоцу уобичајено је да се израђује низ прилога и података у сврху олакшавања коришћења резултата истраживања.

У завршном делу овог поглавља, кандидат с правом сматра да се садржај саопштења обавезно структурира према подацима који говоре уопштено о истраживању и према другој групи података која се односи на саме чињенице везане за конкретне резултате истраживања и упозорава да ће аутор извештаја, током његовог уобличавања неминовно настојати да у садржај угради и део личних импресија, нека лична запажања и ставове па и латентне поруке које могу

бити личне или поруке одређене интересне групе. Поред структурирања садржаја, следећи елеменат јесу средства за пренос саопштења. Према мишљењу кандидата, средства за пренос саопштења, поруке, информације или, у овом случају, извештаја о резултатима истраживања које има форму саопштења, могу бити разноврсна и специфична по облику и природи функционисања али и по амбицији публике коју је потребно информисати.

У четвртом поглављу обрађена је улога методе анализе садржаја докумената у праћењу научних и друштвених ефеката истраживања. У целини овог поглавља провејава критичка запитаност о могућностима једне методе, у овом случају методе анализе садржаја докумената да својим инструментаријумом прати и анализира научне и друштвене ефекте истраживања. У овом делу дисертације, кандидат је вешто поставио неопходност постојања неког облика друштвеног општења, односно, друштвене комуникације која има своје елементе, на основу којих се може извршити категоризација валидних јединица и на њима промењивати квалитативна или квантитативна техника ове методе.

Сазнања до којих је кандидат дошао у овом и претходном поглављу представљају значајан и оригиналан научни допринос дисертације теорији методологије политичких наука, посебно теорији метода за прикупљање података у научним истраживањима. По први пут, у нашој и иностраној методолошкој литератури, отворена си проблемска питања могућности примене методе анализе садржаја докумената у свим фазама процеса научног истраживања, и што је још значајније, могућност примене методе у праћењу ефеката у теоријским и емпиријским истраживањима.

У закључним разматрањима дат је систематизован осврт на резултате истраживања и оствареност постављених циљева и хипотеза истраживања као и осврт на могућа даља разматрања и проучавања методе.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Према оцени Комисије, кандидат је у потпуности остварио научну сврху израде докторске дисертације тиме што је из теоријско-методолошког и емпиријског угла сагледао главне могућности примене методе анализе садржаја докумената у истраживању у политичким наукама у свим фазама процеса научног истраживања уз истовремено научно објашњење разлога неадекватне примене капацитета ове методе.

Према резултатима истраживања, теоријски и практично је потврђено да метода анализе садржаја докумената поседује квалитативну и квантитативну технику које се користе у свакодневној пракси у циљу оперативног прикупљања и обраде података. Међутим, у потпуности је потврђена и претпоставка да се ова метода у комплементарној снази своје две технике може успешно применити и у другим фазама процеса научног истраживања, што представља истински научни допринос теорији методологије политичких наука.

Поред могућности примене у свим фазама процеса научног истраживања, научно је потврђено и на коректан начин објашњено да је метода анализе садржаја докумената погодна и за праћење научних и друштвених ефеката у различитим областима друштвеног живота са тежиштем на праћењу ефеката у науци и пракси, затим у јавном мњењу и у другим сферама живота.

Примена научних метода подразумева скуп систематских, организованих и планираних претходних научних и оперативних радњи и поступака са циљем обезбеђења услова за реализацију процеса научног истраживања. Ове радње и поступци подразумевају и темељну едукацију истраживача посебно у делу који се односи на познавање могућности неке научне методе, пре свега њеног теоријског и епистемолошког утемељења у науци или научној дисциплини којој припада, а затим и познавање њених техничких капацитета.

Сложеност обраде предмета истраживања у овој докторској дисертацији огледа се и у томе што се по први пут научно објашњавају могућности примене једне оперативне методе за прикупљање података у свим фазама процеса научног истраживања, од утврђивања теме, формулације проблема, одређења предмета истраживања, преко раличитих етапа пројектовања истраживања, реализације самог истраживања, закључивање о резултатима истраживања, па све до практичне примене резултата истраживања и израде извештаја о истраживању и извештаја о резултатима истраживања.

Структура садржаја докторске дисертације поштује принципе општости и конкретизације истраживања и начела прецизности, реалности и ограничења. Она омогућава свођење предмета истраживања у научно прихватљиве оквире за спознају и детерминацију појава и приказ резултата истраживања.

У дисертацији су на оригиналан и научно утемељен начин објашњене могућности примене методе анализе садржаја докумената по фазама процеса научног истраживања, наводећи пример новог, до сада, не помињаног приступа приликом одређивања теме. Наиме, сваки озбиљни истраживач своја претходна знања и искуства, своје претпостављене циљеве и жеље, планове и начине остварења тих планова на неки начин сублимира у наслову теме истраживања. Овим се на неки начин уводи категорија мотивације и личне интенције која има субјективни карактер, која је у суштини евидентно присутна у почетним фазама процеса научног истраживања али која до сада није помињана.

Укључивањем методе анализе садржаја докумената у ову фазу процеса истраживања постиже се исцрпна анализа основних значења појединих појмова и синтагми појединачно, али и разоткрива значење, место и улога нове теме у контексту истих и сличних истраживања у истој или сродним областима. На тај начин се може оценити и релативна подстицајна снага коју ће изазвати рецепција садржаја, односно, семантичка и вербална снага иза које стоји идеја о неком циљу који се жели постићи.

Тако се на одређени начин пред истраживача поставља двоструки циљ. С једне стране, истраживач жели да анимира и заинтересује јавност о ономе што лично предузима у својој научној делатности, а с друге стране, свој рад као очекивани резултат истраживач додаје укупном фонду научног сазнања. Стога су прецизност формулације назива теме, објашњење научне релевантности, и исплативости истраживања важне информације које се при првом контакту преносе саопштавањем назива теме.

Према мишљењу кандидата, у свим примерима употребе методе анализе садржаја докумената бележи се присуство комуникационог процеса који је услов за примену техника ове методе. На тај начин дат је оригиналан, савремен и објективан приступ новом месту и улози методе анализе садржаја докумената у процесу научног истраживања и у праћењу ефеката у науци и пракси.

Поред тога, према мишљењу Комисије, кандидат је у својој докторској дисертацији извршио детаљну анализу и проучавање 119 доступних извора домаће и иностране релевантне литературе и адекватне интернет грађе у сврху праћења најновијих теоријских расправа у вези са методом анализе садржаја докумената, али и увида у практичну примену техника ове методе у конкретним научним истраживањима. Коришћена литература садржи како класичне теоријске ставове о методи анализе садржаја докумената, тако и најновије научне погледе релевантне за тему дисертације као и новије ставове из одговарајућих научних часописа на SCI листи. У коришћењу литературе аутор је применио принцип критичке анализе, научних коментара и осврта на ставове и решења, како у старијој литератури, тако и код нових расправа и анализа о методи анализе садржаја докумената. Илустративан пример за то је компарација ставова о месту и улози методе анализе садржаја докумената код аутора политиколошке провенијенције и оних који ову методу називају техником или поступком и користе је преваходно у социолошким истраживањима.

Са становишта доприноса примењених научних метода, истраживање које је проведено у овој докторској дисертацији обухватило је:

1) Систематично проучавање литературе из области методологије друштвених наука, политичких наука, политичке праксе, социологије и историје политичких теорија.

2) Компаративну анализу научног, теоријског и практичног, домаћег и иностраног искуства развоја и примене методе анализе садржаја докумената.

3) Примену основне методе анализе и дедукције, пре свега у вези теоријских ставова о карактеристикама примене методе анализе садржаја докумената из фондуса досадашњих проверених научних сазнања.

4) Структуралну анализу, аналогију и дедукцију којима су обухваћена неверификована научна сазнања, будући да је у политичким наукама, због њихове динамичности и дисперзивности, обим научно сазнатог, а још неверификованог већи него у другим наукама и по садржају променљив.

5) Примену дедуктивне методе и поступака основних метода сазнања, пре свега, анализе, синтезе, апстракције, генерализације и специјализације. Разлог је садржан у чињеници да је објашњењима појединих фаза процеса научног истраживања анализирана улога методе анализе садржаја документа појединачно, тако да анализа има дескриптивни карактер, док је током анализирања и описивања улоге методе у целини, а на основу појединих њених карактеристика и/или улоге у појединим фазама процеса научног истраживања, анализа имала и експликативни карактер.

6) Анализом карактеристичних примера употребе методе анализе садржаја докумената, применом методе индукције и генерализације, а затим и методе систематизације, класификације и аналогije, аутор је извршио систематизацију нових целина сазнања и кроз компарацију довршио њихово приближавање и повезивање, како са још неверификованим научним сазнањем, тако и са провереним научним сазнањем о предмету истраживања.

7) Примену саме методе анализе садржаја докумената и то у разматрању провереног научног сазнања, неверификованог научног сазнања, емпиријског сазнања, као и непостојећег сазнања о предмету истраживања и о методи анализе садржаја докумената у целини.

Специфична примена наведених метода у овом раду представља својеврсан научни допринос докторске дисертације логици и методологији друштвених наука, посебно методологији политичких наука.

Из угла оцене применљивост остварених резултата, Комисија сматра да је кандидат у оквиру трећег и четвртог поглавља докторске дисертације на научно коректан начин елаборирао нове могућности примене методе анализе садржаја докумената у свим фазама процеса научног истраживања али и у праћењу ефеката у науци и пракси и другим сферама живота, чиме је такође дао значајан допринос теорији методологије политичких наука. Предложени начини употребе засновани су на логичким закључцима од којих су најзначајнији: добро познавање метода и методе анализе садржаја докумената од стране истраживача, познавање литературе и теоријских одредби и постојање комуникације са пошиљаоцем и примаоцем порука, као и синергијска примена квалитативне и квантитативне технике ове методе.

Према мишљењу Комисије, укупни резултати истраживања омогућавају даља научна и стручна истраживања примене методе анализе садржаја докумената у политичким наукама, а предложена решења у овој докторској дисертацији могу се применити на реалним пројектима истраживања у друштвеним и политичким наукама.

Кандидат је у изради докторске дисертације показао способност за самостални научно-истраживачки рад. Систематски је анализирао постојеће класификације и битне одредбе научних метода, структуру, карактеристике и законитости процеса научног истраживања и посебно специфичности и могућности примене методе анализе садржаја докумената у политиколошким истраживањима. У синтетизовању резултата истраживања, кандидат је развио

више оригиналних ставова, судова и закључака у новим могућностима примене методе анализе садржаја докумената у свим фазама процеса научног истраживања и аргументовано научно објасни предложена решења.

Детаљним увидом у дисертацију, Комисија констатује да је кандидат успешно одговорио на постављене изазове, остварио научне и друштвене циљеве и потврдио генералну, посебне и појединачне хипотезе истраживања. Откривањем нових и оригиналних могућности примене методе анализе садржаја докумената, идентификовани су епистемолошки, логички и оперативно-технички капацитети ове методе који омогућавају да се она адекватно и успешно примени у свим фазама процеса научног истраживања, од одређивања теме, формулисања проблема и одређења предмета истраживања, преко пројектовања и реализације истраживања, до закључивања и израде извештаја о резултатима истраживања.

Поред тога, у дисертацији је предложен и начин примене ове методе у праћењу научних и друштвених ефеката истраживања што представља пионирски допринос методологији друштвених и политичких наука када је у питању примена методе анализе садржаја докумената у научним истраживањима. Већина предложених резултата истраживања и конкретних закључака представљају оригиналан научни допринос који није присутан у постојећој литератури. Дисертација отвара и нове правце и могућности за даља истраживања и усавршавања методе анализе садржаја докумената у научним истраживањима.

Научни допринос теме докторске дисертације заснива се на два битна момента. Први је да у нашој научној литератури ова тема у облику јединственог научног дела није на овакав начин обрађена и други је достигнути ниво највишег научног циља – откриће и научно објашњење нових могућности примене методе анализе садржаја докумената у свим фазама процеса научног истраживања, због чега се ова докторска дисертација може квалификовати као самостално и оригинално научно дело кандидата. Отуда се и њен наглашени друштвени допринос огледа, управо у примени методе анализе садржаја докумената као самосталне емпиријско-теоријске оперативне методе у различитим фазама процеса научног истраживања.

Верификација научних доприноса кандидата огледа се и у чињеницу да су резултати истраживања из докторске дисертације у којима је примењена метода анализе садржаја докумената публиковани у два научна рада кандидата у часописима са SCI листе Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и у радовима са тематских конференција и научних скупова.

6. Закључак

6.1. Тема докторске дисертације кандидата Миливоја Пајовића, магистра политичких наука, под насловом „Примена методе анализе садржаја докумената у истраживањима у политичким наукама“ веома је значајна за развој методологије политичких наука и за примену методе анализе садржаја докумената у политиколошким истраживањима.

6.2. Комисија за оцену докторске дисертације кандидата констатује да дисертација садржи оригиналне научне доприносе, испуњава све законске, формалне и суштинске услове, као и све критеријуме који се примењују приликом вредновања докторских дисертација на Факултету политичких наука, Универзитета у Београду.

6.3. У докторској дисертацији научно је објашњена нова улога и могућност примене методе анализе садржаја докумената у процесу научног истраживања и у праћењу научних и друштвених ефеката истраживања.

6.4. Ставови, судови и закључци изнети у докторској дисертацији представљају оригиналан и аутентичан научни допринос методологији друштвених и политичких наука који отвара нове могућности развоја методе анализе садржаја докумената и њеног практиковања у свим етапама - фазама процеса научног истраживања.

6.5. На основу резултата проучавања докторске дисертације: „Примена методе анализе садржаја докумената у истраживањима у политичким наукама“ кандидата мр Миливоја Пајовића, Комисија за оцену дисертације:

(1) Оцењује да је докторска дисертација подобна за јавну одбрану.

(2) Предлаже да се, после проведене академске процедуре, јавна одбрана закаже и спроведе.

У Београду, 07. 06. 2016. године

Комисија :

1. проф. др Иван Радосављевић, члан

2. проф. др Неђо Даниловић, члан

3. доц. др Вера Арежина, ментор